

ДО 200-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УДК 821.161.2«18–20» Шевченко Т. Г.:01:002.2

Володимир Омельчук,

д-р іст. наук, професор, зав. відділу НБУВ

Лілія Беляєва

Ірина Войченко

Лариса Новосьолова,

наук. співробітники НБУВ

Бібліографічний літопис шевченкових видань

До 200-річного ювілею Тараса Шевченка Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського підготовлено бібліографію видань творів поета, яка включає відомості про видання мовою оригіналу та мовами народів світу за період 1840–2014 рр.

Доля видань Шевченкових книг має свою історію, що розпочалась 1840 р. з виходом у світ першої невеличкої збірки під назвою «Кобзарь». «Ся маленька книжечка, – як зазначав Іван Франко, – відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухнула, мов джерело чистої, холодної води, зяснила невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову» [32]. У цьому ж році з появою перших 18-ти відгуків на книгу розпочалася і бібліографічна шевченкіана.

Першу бібліографію – «Список печатных сочинений Шевченка и их переводов на русский язык» – уклали російський поет, перекладач М. Гербель, долучивши її до упорядкованого ним видання «Кобзарь в переводе русских поэтов» (СПб, 1860). У книзі, котра вийшла друком за життя Т. Шевченка, було зафіксовано 6 окремих видань та 19 публікацій в альманахах і журналах [24].

Систематичну роботу над бібліографією Т. Шев-

ченка розпочав М. Комаров, який включив до «Бібліографічного покажчика нової української літератури (1798–1883 рр.)» матеріали про видання творів Т. Г. Шевченка та літератури про нього [2]. Результатом багаторічної праці дослідника став покажчик «Т. Шевченко в литературе и искусстве» (Одеса, 1903), що містив відомості про видання творів мовою оригіналу та у перекладах, листування, мистецьку спадщину Кобзаря [25].

Хронологічно продовженням праці М. Комарова став 1-й випуск покажчика М. Яшека «Шевченко. Матеріали до бібліографії (1903–1921)» (Харків, 1921), розширений та доповнений у наступних роботах, зокрема, у розвідці «До історії Кобзаря (матеріали)». В першій її частині – «Кобзарь» (повний) – бібліографію доведено до 1925 р. [36].

Праці М. Комарова, М. Яшека було використано М. Сумцовим у «Хрестоматії по українській літературі. Вид. 4-е, випр. та поширене. Т. 1» (Харків, 1922), а О. Багрієм – у роботі «Шевченковская студия. Введение в изучение Т. Шевченка. Темы для литературных работ. Библиография» (Владикавказ, 1923).

М. Плевако у книзі «Хрестоматія нової української літератури. Т. 1» (Харків, 1926) виокремлює розділ «Шевченко», де матеріали систематизувались за руб-

риками: Кобзарі та збірники; Окремі видання шевченкових поезій та «Назара Стодолі»; Російські твори Шевченка в оригіналі та у перекладах українською мовою [19].

Журнал «Життя і революція» (1930, № 3) опублікував бібліографічну працю Ю. Меженка «Матеріали до «Шевченкіани» за роки 1917–1929», до якої автор включив відомості про збірки творів Т. Шевченка, переважно під назвою «Кобзар», оминувши видання окремих творів та збірки з малою кількістю творів. У праці вперше були представлені видання, які вийшли друком за межами України, зокрема, в Берліні та Лейпцигу. В передмові, констатує неповноту існуючих шевченківських бібліографій, Ю. Меженко зазначив, що на перешкоді стоїть «недостатня упорядкованість наших книгосховищ, а головне погана укомплектованість їх виданнями українськими нерадянськими» [13].

Упродовж наступних років з'явилися бібліографічні покажчики та огляди шевченкіани І. Айзенштока, П. Богацького, Р. Гуревич, В. Дорошенка, Д. Дорошенка, О. Дорошкевича, С. Єфремова, М. Новицького, І. Романченка, В. Шпілевич.

У 1934–1939 рр. Український Науковий Інститут у Варшаві здійснив «Повне видання творів» Т. Шевченка. Вперше у багатотомному виданні окремим томом було представлено бібліографію видань творів автора [3]. Упорядник В. Дорошенко виправив помилки попередніх бібліографічних покажчиків, подав інформацію щодо закордонних видань. Покажчик охоплює період 1840–1939 рр. і складається з 4-х основних розділів: 1. Шевченкові твори; 2. Фототипічні знімки шевченкових рукописів; 3. Фальсифікати шевченкових творів; 4. Чужі твори, приписувані Шевченкові. До першого розділу ввійшли бібліографічні описи публікацій творів мовою оригіналу, подані за хронологією. Інформацію про переклади не включено, за винятком українських перекладів творів, написаних Т. Шевченком російською мовою. Подано детальний опис видань Шевченка, розкрито зміст збірників, наведено рецензії та відгуки. Праця містить допоміжні покажчики та статті В. Дорошенка. З істотними доповненнями та в інших хронологічних межах (1840–1961 рр.) том перевидано 1961 р. у складі другого видання, здійсненого видавництвом М. Денисюка в Чикаго [21].

Російський літературознавець, перекладач М. Бахтін уклав бібліографічний покажчик «Шевченко в російських перекладах» (1856–1938 рр.), що складався з чотирьох розділів: I. Окремі видання; II. Переклади, вміщені в журналах і збірниках; III. Реєстр творів Шевченка з вказівкою на російські переклади їх; IV. Алфавітний покажчик перекладів. Два перших розділи побачили світ 1939-го та 1940 р. у наукових записках «Радянське літературознавство» [1], неопублікована частина зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

До 150-річчя від дня народження Т. Шевченка Книжкова палата України видала підготовлений М. Багричем бібліографічний покажчик «Тарас Григорович Шевченко (1917–1963)» (Харків, 1964). У праці представлені видання творів Т. Шевченка мовою оригіналу та у перекладах мовами народів СРСР.

Щорічно, упродовж 1958–1963 рр., відомості про публікацію творів Т. Шевченка подавались у збірниках праць наукових шевченківських конференцій [10]. Інформацію про них можна також віднайти у виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (на той час – ЦНБ АН УРСР), зокрема, у фундаментальній двотомній бібліографії літератури про Т. Шевченка (К., 1963) [27], «Т. Г. Шевченко : бібліографія ювілейної літератури, 1960–1964» (К., 1968) [28] та бібліографічних покажчиків – «Т. Г. Шевченко (1965–1988)» (К., 1989) [26], «Тарас Шевченко, 1989–2003» (К., 2004), останній перевидано 2005 р. [29; 30].

Серед бібліографічних праць, в яких подано відомості про зарубіжну шевченкіану, виокремимо: А. Жуковський «Шевченкіяна в Бібліотеках Парижу» (НТШ; Париж, 1961); М. Тарнавська «Shevchenko in English: a short bibliographical data sheet» (Our Life. – 1982. – Бєрез.); «Shevchenkology in English : selected chronological bibliography of Taras Shevchenko's works including works about Taras Shevchenko» (Shevchenko Memorial Comm.; New York, 1964), О. Кравченко «Шевченкіяна англійською мовою» (Сучасність. – 1964. – № 3; № 8; № 12); «Т. Г. Шевченко французькою мовою (1847–1967) / укл. М. Гресько» (Львів, 1967); «Т. Г. Шевченко мовою італійською, іспанською, португальською та есперанто / укл. М. Гресько, Н. Андріанова» (Львів, 1968); «Т. Г. Шевченко в німецьких перекладах та критиці (1843–1917) / укл. М. Гресько, М. Занічковський, В. Кулик» (Львів, 1968); «Шевченко в Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах і Бельгії» (Харків, 1989); В. Фурніка «Кобзар» за Гімалаями : творчість Т. Г. Шевченка в Індії та Шрі Ланці» (К., 1989).

Два томи, 14 та 15, «Повного видання творів» (Львів; Варшава, 1934–1939) присвячені перекладам творів Т. Шевченка [18; 34]. Загалом, в них представлено зразки перекладів 22-ма мовами світу, подано відомості про переклади ще 8-ма мовами, перед якими вміщено оглядові праці літературознавців та публіцистів як іноземних (А. Стендер-Петерсен, Л. Савой, Г. Попп, М. Арнаудов, Ф. Тихий, Є. Ціценас, К. Егле, А. Зігні Соисал, О. Бонкало, М. Цотадзе, Ш. Мельцер), так і українських (І. Дубицький, Р. Смаль-Стоцький, Л. Луців, П. Зайцев). У другому виданні цієї праці антологію перекладів уміщено в 12-му томі [20]. Включено зразки перекладів 29-ма мовами світу, відомості про переклади ще 23-ма мовами, а також короткі огляди праць і видань про переклади творів Т. Шевченка певними мовами, підготовлені укладачем тому Б. Кравцівим.

Не можна не згадати про нереалізовані проекти

бібліографічної шевченкіани. 1933 р. Наркомат освіти УСРР спільно з Інститутом Т. Шевченка ухвалив рішення про підготовку «Повного зібрання творів Тараса Шевченка». Видання, заплановане після невдалої спроби здійснення академічного видання під редакцією С. Єфремова, анонсувалось як перше повне академічне і мало складатися з десяти томів. Згідно з «Проектом академічного видання «Творів» Тараса Шевченка», поданим М. Новицьким 18.IX.1933 р., до нього мали увійти: 1) Поезія Тараса Шевченка («Кобзар»), т. I–II; 2) Російські поеми, драми, повісті, т. III–IV; 3) Щоденник. Автобіографія, т. V; 4) Листування, т. VI; 5) Мальярські твори, т. VII; 6) Корпус архівних документів про Шевченка, т. VIII; 7) Мемуари й згадки про Шевченка, т. IX; 8) Бібліографія (1840–1935), т. X [22]. Планувалось здійснити видання протягом 1934–1935 рр., а перші два томи поезії та сьомий том, присвячений пластичній спадщині, видати не пізніше березня–квітня 1934 р. Повністю цей проект, і зокрема, створення бібліографії видань поета, не було реалізовано – вийшли друком лише два перших томи – т. 1 (1935 р.) та т. 2 (1937 р.), про історію знищеного 1934 р. сьомого тому йдеться нижче.

Про продовження роботи над шевченківською бібліографією у повоєнний період йшлося у статті Ф. Сарани «Стан і завдання бібліографії шевченкіани» [23]. Під час війни було втрачено значні масиви бібліографічної інформації, яка накопичувалась упродовж багатьох років – загинули картотеки М. Яшека у Харкові, Ю. Меженка у Ленінграді, картотека матеріалів до видання біобібліографії українських письменників Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка. Питання відновлення роботи над шевченкіаною розглядалось у вересні 1945 р. на засіданні відділу шевченкознавства Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Проте через брак виконавців та їх завантаженість вирішили обмежитися реєстрацією поточної шевченківської літератури. Згодом відділ ліквідували, підготовка бібліографії зупинилась [23, с. 214–215].

На початку 1960-х рр. у Державній публічній бібліотеці АН УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) розгорнулися роботи з підготовки наукової бібліографії літератури з питань шевченкознавства [31]. Паралельно над складанням бібліографії видань Т. Г. Шевченка працював Ю. Меженко. На базі колекції шевченкіани, яку вчений збирав з 1911 р., та матеріалів центральних книгосховищ СРСР планувалось видати повну бібліографію видань творів Т. Шевченка мовою оригіналу та у перекладах мовами народів СРСР й світу. Крім інформації про окремі видання, до покажчика планувалось включити відомості про прижиттєві публікації творів поета у збірниках, журналах і газетах, про рецензії на шевченківські видання та деякі матеріали стосовно їх історії [23, с. 216]. Проект не було здійснено.

Незважаючи на значний обсяг бібліографічної шевченкіани, тривалий час не існувало праці, яка б об'єднувала та всебічно представляла інформацію про видання творів Т. Шевченка за весь хронологічний період усіма мовами та в усьому світі. З багатьох причин створення такої повної бібліографії залишалось складним завданням для дослідників творчості поета. Нині його виконання великою мірою сприяє поява електронної мережі Інтернет як інструменту для поступового подальшого об'єднання розпорошених бібліографічних праць та матеріалів шевченкіани в єдиний бібліографічний ресурс. Сучасні комунікаційні технології дали змогу науковцям Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підійти до цієї роботи по-новому, використати всі види інформаційних джерел.

У підготовленій науково-бібліографічній праці «Тарас Григорович Шевченко : бібліографія видань творів, 1840–2014» вперше представлено результати досліджень видань творів Т. Шевченка як мовою оригіналу, так і в перекладах мовами світу, вона є найбільш повною за хронологією та кількістю включених видань.

Джерельною базою дослідження слугували як традиційні науково-довідкові видання, так і електронні ресурси, передусім, каталоги національних бібліотек, ресурси центрів наукової інформації та організовані мережеві ресурси, інші джерела електронної бібліографії.

Із традиційних друкованих бібліографічних джерел – покажчиків, списків, оглядів тощо – було опрацьовано з можливою повнотою ті, що презентують українську книгу, видану мовою оригіналу та у перекладах, а також колекції шевченкіани у фондах бібліотек, установ, музеїв України і світу. Крім зазначених вище, йдеться про бібліографічні видання: «Українська література в загально-слов'янському і світовому літературному контексті. Т. 5: Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи» (К., 1994); «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 рр. : в 3 т.» (К., 2003); «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939. Т. 1: 1914–1939» (Львів, 2010); «Покажчик рідкісної літератури в бібліотеці Колегії Св. Андрея: Рукописи і стародруки; Видання української діаспори» (Вінніпег, 2002); «Бібліотека української діаспори» (К. : Пам'ятки України, 2006). Протягом двох останніх десятиліть вийшли друком: «Видання «Кобзаря» Тараса Шевченка у фондах наукової бібліотеки ім. В. Стефаника» (Львів, 1994), «Видання творів Т. Г. Шевченка у фондах ЦНБ (1840–1914 рр.)» (Х., 1997); «Видання творів Тараса Шевченка у фондах Шевченківського національного заповідника» (К., 2004), «Видання «Кобзаря» у фондах Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького» (Одеса, 2005), «Видання творів Тараса Шевченка у фондах музею «Кобзаря» (Черкаси, 2010), «Видання

Тараса Шевченка в Україні (1840–1923) / ДЗ «Нац. парл. б-ка України» (К., 2010); «Видання творів Тараса Шевченка та графічної Шевченкіани» (Музей книги і друкарства України; К., 2011) тощо. У відділі національної бібліографії НБУВ готується до видання бібліографічне дослідження: Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», матеріали якого використані у даній праці.

У процесі підготовки видання опрацьовувались електронні інформаційні ресурси, насамперед, база даних «Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги, 1798–1923», створена в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, а також електронні каталоги всіх державних та обласних бібліотек України, каталоги Російської державної бібліотеки та Російської національної бібліотеки, національних бібліотек Болгарії, Білорусі, Казахстану, Канади, Молдови, Польщі, Чеської Республіки, Британської бібліотеки, наукових бібліотек Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, Санкт-Петербурзького державного університету, Ягеллонського університету, Бібліотеки Конгресу США, Бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка (Нью-Йорк, США) та ін.

Певна частина видань потребувала окремого опрацювання, проведення ретельного наукового аналізу та вивчення довідкової літератури. Виконані дослідження дали змогу долучити до покажчика описи видань, не представлених, з різних причин, у попередніх бібліографіях. Серед них опис рідкісного видання поезії «Кавказ» – гектографії з рукописного тексту, що зберігається в Національному архіві республіки Татарстан. Джерелом інформації слугував «Сводный каталог русской нелегальной и запрещенной печати XIX века : книги и периодические издания» (М., 1982). Опис видання «Кобзарь Т. Шевченка» (СПб, 1840, 114 с.) доповнено відомостями про примірник зі 115-ма сторінками, текст якого має менше цензурних купюр і, на думку фахівців, представляє першу його редакцію. Подібних книг, ймовірно, було небагато. До цього часу віднайдено лише одну, яка зберігається у відділі рідкісних книг Наукової бібліотеки ім. М. Горького Санкт-Петербурзького університету. Про знахідку повідомив 1961 р. Ю. Меженко [6]. Представлено реконструйований опис видання, що готувалось до друку як восьмий том академічного «Повного зібрання творів» Т. Шевченка (головний редактор – С. Єфремов). Про книгу не згадується в жодній з існуючих бібліографій. Зокрема, відомостей про видання не містять ні покажчик В. Дорошенка, ні покажчик «Видання Академії наук УРСР (1919–1967). Суспільні науки» (К., 1969), які подають описи двох інших томів за редакцією С. Єфремова, а саме т. 4 («Щоденні записки (Журнал)», 1927 р.) та т. 3 («Листування», 1929 р.) [35; 7].

Як написав С. Єфремов у вступі до 4-го тому, ще 1919 р. Комісія для видавання пам'яток новітнього українського письменства при Академії наук уклала умову з Державним видавництвом України про видання творів Т. Шевченка, І. Франка, В. Антоновича і М. Драгоманова, але обставини часу не дозволили взятись до її виконання. 1923 р. Державне видавництво повернулось до проекту видання творів Т. Шевченка обсягом у 8–10 томів з таким розподілом: томи I і II – поезія, III – листування, IV – журнал, V та VI – повісті, VII – художні твори, VIII–X – матеріали до біографії й творчості. Вже 1924 р. видавництво прийняло від укладачів два готові на той час томи – 4-й (щоденник), який вийшов друком 1927 р., та 7-й (художні твори) [18]. Праця над останнім, нині відомим як восьмий том академічного «Повного зібрання творів», тривала протягом 10-ти років. Історію його підготовки викладено у розвідках С. Білоконя [5], І. Ходак [33].

Для роботи над виданням було запрошено академіка О. Новицького – автора першого фундаментального дослідження художньої творчості Шевченка [16]. Він розшукав, описав та атрибував значну кількість художніх робіт митця, зробив ґрунтовні коментарі до Шевченкових творів (у списку репродукцій – тисяча двадцять одна позиція), уклав низку покажчиків, серед них: «Речі, що приписуються Т. Г. Шевченкові», «Де переховуються або переховувалися малярські роботи Т. Г. Шевченка» [алфавітний перелік осіб та установ], «Репродукції малюнків Т. Г. Шевченка» [назви та характеристики робіт у хронології їх створення], «Покажчик імен та назв», «Покажчик репродукцій», підготував вступну статтю до видання. У липні 1929 р. після арешту за обвинуваченнями у справі Спілки визволення України головного редактора С. Єфремова, головою редакційного комітету призначили академіка Д. Багалія. Попри високу оцінку, яку дав Д. Багалій праці О. Новицького, та остаточну позитивну резолюцію від 12 листопада 1930 р. щодо друкування вступної статті, її відхилили з ідеологічних міркувань. Документи свідчать, що О. Новицький продовжував редагування матеріалів ще протягом двох років, але до написання вступного нариса для восьмого тому «Повного зібрання творів» Т. Шевченка київська філія видавництва «Література і мистецтво» запросила у лютому 1932 р. Ф. Ернста. З огляду на дуже стислі терміни виконання роботи, вчений звернувся з проханням про їх подовження, на що отримав відповідь видавництва: «На вашу заяву від 15/VIII 32 року повідомляємо: продовжувати пізніше 1/IX–32 р. термін подання Вами Вашої статті «Шевченко, як маляр» ми не можемо через те, що друкарні (5 та 6) набір відповідного тому вже зробили і при такій затримці, відмовляються виконувати далі роботу» [33, с. 82]. Рукопис вступного слова «Тарас Шевченко на тлі його доби» Ф. Ернст передав видавництву лише у квітні 1933 р. Протягом кількох

місяців тривало доопрацювання тексту, враховувались зауваження рецензентів, які, значною мірою, мали ідеологічне спрямування, і влітку 1933 р. розвідку було прийнято «к напечатанню осенью 1933 г. в предполагаемом академическом издании Шевченко Наркомпроса УССР» [4]. У жовтні 1933 р. Ф. Ернста заарештували, що унеможливило публікацію його передмови. Подальші роботи над виданням тому припинились. Певний час підготовлені до брошурування матеріали у вигляді окремих зшитків зберігалися на друкарському складі Академії наук УСРР. За свідченням А. Костенка, лише лічена їх кількість потрапила до людей, які мали до них доступ. 1934 р. весь наклад восьмого тому було знищено у 1-й друкарні Києва [5, с. 578–579].

Сьогодні фахівцям відомо про п'ять примірників 8-го тому, чотири з яких зведені та оправлені, ймовірно, їх власниками. Примірники мають деякі відмінності в брошуруванні, різну комплектність та різні за змістом титульні аркуші, виконані рукописним способом або машинописом. Книги складаються з двох частин, пагінованих роздільно – ілюстративної та текстової (коментарі, покажчики).

Примірник із колекції С. Білоконя, найбільш повний, належав професору Київської духовної академії П. П. Кудрявцеву, а згодом – ученому, бібліографу Ф. П. Максименку. Має всі сторінки у текстовій та ілюстративній частинах, а також містить таблиці з малюнками (деяких таблиць бракує). Перша частина книги – «Малюнки твори Тараса Шевченка» (с. 1–395), друга – «Коментар до малюнків Т. Г. Шевченка / Склад акад. О. П. Новицький» (с. 1–216). Титульний аркуш – рукописний, написи зроблено тушшю. Місце видання не зазначене, видавництво – ДВУ, рік видання виправлено на 1932.

Примірник із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [14]. У текстовій частині (с. 3–216) бракує першого аркуша (с. 1–2), на якому, ймовірно, мала друкуватись або була надрукована її назва: «Коментар до малюнків Т. Г. Шевченка / Склад акад. О. П. Новицький». Другу, ілюстративну частину (с. 1–395), подано повністю. Таблиці з малюнками відсутні. На машинописному титульному аркуші: «УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК // ТВОРИ // ТАРАСА ШЕВЧЕНКА // т. VIII // МАЛЮНКИ // Д.В.У. 1935 (останню цифру виправлено на «3») Київ».

Існують також примірники: а) Національного музею Тараса Шевченка [15]. У його першій, текстовій, частині бракує 12 с. (с. 205–216), у другій, ілюстративній – 9 с.; б) Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного [9]. Назва за описом у картотеці – «Шевченко Т. Малюнки твори. Картини олійними фарбами. Коментар до малюнків Т. Г. Шевченка» (Б. м., б. р.). У першій, ілюстративній, частині бракує 32 с. (с. 225–257), у другій, текстовій – 16 с. (с. 193–208), немає також деяких таблиць; в) примірник, котрий належав доньці О. Новицького Марії Олек-

сіївни (нині – у фонді О. Новицького Інституту рукопису НБУВ). Його текстова та ілюстративна частини – це коректурні друкарські відбитки, що зберігаються в різних папках [11; 12]. В ілюстративній частині бракує 189 с., але повністю, на відміну від решти примірників, представлені таблиці з мистецькими роботами Т. Шевченка. Нумерація таблиць (I–XL) та їх зміст відповідають «Покажчику репродукцій». Так само, як у «Покажчику» має місце дублювання – таблицям з різними малярськими роботами двічі надано номер XXXVII, у таблицях XIII, XVII, XXIII, XXIV вміщено по два мистецьких твори. Текстова частина містить коментарі О. Новицького (с. 3–195). Її назву – «Коментар // до малюнків Т. Г. Шевченка // Склад акад. О. П. Новицький» – записано чорнилом на с. 1. Крім того, на першій сторінці олівцем зроблено написи, які свідчать, що основну частину видання було остаточно зверстано, а коректурний примірник віддруковано до 1 квітня 1932 р.: «т. Павловському 5др[укарня]. На коректу. Термін 2 дні. 15.III.32 р.», «Без переверстки всього рукопису. Після виправлень дати ще раз на перегляд авторові. Титулку, зміст, статтю та покажчик буде додатково [надіслано] 1/IV–32 р.».

Отже, можна констатувати: п'ять збережених примірників видання, незважаючи на дефектність, надають повну інформацію щодо його змісту. Однак вони не містять основних атрибуційних ознак – видавничого титульного аркуша, обкладинки, сторінки з випускними даними. За такої ситуації бібліографічний опис видання може бути сформований лише у вигляді реконструкції, яка враховуватиме, крім наявних характеристик, додаткові достовірні відомості з його історії. Цілком очевидно, що місцем видання був Київ (розпочала роботу київська філія ДВУ, продовжила – київська філія видавництва «Література і мистецтво» ДВОУ). Рік, в якому було завершено друк основного книжкового блоку, з урахуванням всіх допрацювань та доповнень до тексту, зроблених О. Новицьким і Ф. Ернстом, – 1932-й. Відомо, що Державне видавництво України, яке розпочало роботу над книгою, у 1930 р. реорганізували в Державне видавничє об'єднання України (ДВОУ), яке проіснувало до березня 1934-го. Тому можна вважати, що підготовка ілюстративної та текстової частин книги до друку здійснювалася ДВОУ. Зазначимо, що на першій сторінці машинописного тексту передмови О. П. Новицького з резолюцією академіка Д. Багалія, датованою 1930 р., є правка рукою Д. Багалія: в надрукованій назві «Державне Видавництво України» слово «Державне» виправлено чорнилом на «Об'єднане Державне», а у примірнику М. Новицької слово «Об'єднане» дописане чорнилом.

Назвою видання, за відсутності її у книзі, мають слугувати, на нашу думку, назви двох його частин (ілюстративної та текстової), які є ідентичними для всіх

примірників. Видання готувалось науковцями Української академії наук (у 1921–1936 рр. – ВУАН). Немає однозначної відповіді на питання – у складі якого видання творів Т. Шевченка праця мала вийти у світ. Але беззаперечним є те, що книга готувалась як 8-й том «Повного зібрання творів Т. Шевченка / під редакцією С. Єфремова». Про це свідчать й написи «Твори Шевченка VIII» у нижній частині сторінок з номерами друкарських зошитів текстової частини книги. Зазначимо, що обкладинки 4-го та 3-го томів «єфремівського» академічного видання творів Т. Шевченка мають різне художнє оформлення, але на обох уміщено назву – «Твори Тараса Шевченка», яка відрізняється від назви на розгорнутому титульному аркуші – «Повне зібрання творів Тараса Шевченка». Про те, що томи цього видання готувались без дотримання вимог єдиного зовнішнього оформлення, свідчать і різні розміри книжкового блоку. Так, вертикальний розмір сторінок 4-го тому становить 23 см, 3-го – 23,8, 8-го – 22,1 см. Для порівняння, вертикальний розмір сторінок у т. 1 (1935 р.) та т. 2 (1937 р.) наступного академічного видання творів Т. Шевченка за ред. В. Затонського, А. Хвилі, Є. Шаблювського становить 26 см.

Отже, бібліографічний опис видання, на нашу думку, має виглядати таким чином: Шевченко Т. [Маллярські твори Тараса Шевченка. Коментар до малюнків Т. Г. Шевченка / упорядкув. та комент. О. Пч. Новицького; ВУАН. – К. : ДВОУ, 1932]. – 395 с. репрод., 216 с., табл. – Без тит. арк. та обкл. – Вид. готувалось як 8-й т. «Повного зібрання творів Тараса Шевченка / за ред. С. Єфремова».

Ми не випадково так детально описали весь шлях бібліографічного пошуку, адже він яскраво ілюструє всю складність проведеної наукової роботи.

Значна частина видань, інформацію про які внесено до покажчика «Тарас Григорович Шевченко : бібліографія видань творів, 1840–2014», зберігається у фондах НБУВ, що уможливило опрацювання усіх відповідних позицій *de visu*. Крім того, наявність у мережі Інтернету повнотекстових баз даних, які містять, зокрема, електронні копії шевченкових видань, дала змогу при потребі редагувати і доповнювати бібліографічні записи.

Авторський колектив розробив методологію та методику роботи з підготовки видання, дотримуючись усіх вимог наукової бібліографії. Створенню друкованого варіанта передувало формування електронної бібліографічної бази даних, виконаної в системі програмного забезпечення РБІС-64, яку планується поповнювати, розвивати й надалі. До бази внесено 1748 записів, що включають обов'язкові та можливі факультативні елементи. В окремих випадках розширену інформацію щодо видань подано у вигляді анотацій до позицій покажчика. Описи і скорочення слів здійснені за чинними в Україні державними стандартами.

Структурно покажчик складається з трьох розділів.

Перший – «Твори мовою оригіналу» – включає видання поетичних та прозових творів, щоденників та листів Т. Шевченка, написаних ним українською та російською мовами, факсимільні та репринтні видання рукописів, видання, в яких відтворено мистецьку спадщину, а також ті, що містять українські переклади російськомовної частини його літературного та епістолярного спадку. Розділ налічує 1231 позицію. Матеріали згруповано за хронологією, а в межах року – за алфавітом. Враховано видання, виконані шрифтом Брайля, та видання на електронному оптичному диску.

У другому – «Твори в перекладах мовами світу» – представлено видання перекладів Т. Шевченка 65-ма мовами світу, а також однією зі штучних мов – мовою есперанто; загальна кількість позицій – 516. Матеріал розміщується за алфавітом назв мов. Для кожної мови бібліографічні описи подано за хронологією, а в межах одного року – за алфавітом назв видань. На початку розділу окремим блоком, як багатомовні, зафіксовані видання «Заповіту». Зазначимо, що найбільшу кількість перекладів, 148-ма мовами світу, містить «Заповіт» (К., 1989).

Найбільш чисельну групу – 158 позицій – становлять переклади російською мовою, серед яких – перше і єдине прижиттєве видання окремою книгою – «Кобзарь Тараса Шевченка в перекладі русских поэтов» (СПб, 1860). Він містить 26 поезій та поетичних уривків у перекладах М. Берга, М. Гербея, В. Крестовського, М. Курочкина, Л. Мея, М. Михайлова, О. Плещеева, а також першу бібліографію творів Т. Шевченка та їх перекладів російською мовою, про яку йшлося вище. Після смерті поета, протягом 1869–1900 рр. у Санкт-Петербурзі, Москві, Києві, Женеві вийшли друком 22 видання його поетичних творів та драми «Назар Стодоля». Крім окремих творів та збірок Т. Шевченка, у перекладі російською видавались й багатотомні видання (1948–1949 рр. – у 5 т.; 1955–1956 рр. – у 5 т.; 1964–1965 рр. – у 5 т.; 1977 р. – у 4 т.). Останнім, вже у вигляді електронного ресурсу, в Москві було опубліковано «Кобзарь» в нових русских перекладах» (2012 р. – вип. 1; 2013 р. – вип. 2).

До покажчика внесено описи тридцяти шести видань Т. Шевченка у перекладі польською, здійснених за період з 1863-го до 2013 р., першими серед яких були переклади Л. Совінського – «Гайдамаки» (Вільно, 1861), А. Гожалчинського – «Переклади малоросійських письменників. Тарас Шевченко» (К., 1862), В. Сирокомлі (псевдонім Л. Кондратовича) – «Кобзарь» (Вільно, 1863). 2008 р. в Любліні вийшли друком дві книги класиків української літератури – «Енеїда» І. Котляревського та «Кобзарь» Т. Шевченка, перекладені польським філологом, поетом українського походження Петром Куприсем. Останні двадцять років життя П. Купрись працював над їх удосконаленням, видання

побачили світ завдяки зусиллям друзів та однодумців уже після його смерті. Це перший «Кобзар» з такою значною кількістю перекладів Т. Шевченка польською мовою (241 твір), виконаних однією людиною.

Перша книга поезій Т. Шевченка англійською мовою у перекладі Е. Войнич вийшла друком у Лондоні 1911 р. і містила шість творів [37]. У Канаді книгу своїх перекладів у 1922 р. видав А. Дж. Гантер, який майже 20 років працював серед українських поселенців в околицях міста Тюлон провінції Манітоба. До видання він включив переклади 25-ти поетичних творів, підготовлені ним окремі коментарі, а також фрагменти біографії Т. Шевченка [38]. Низку видань до 100-х роковин смерті та 150-річчя від дня народження поета було здійснено в Мюнхені, Торонто, Баффало, Вінніпезі, Джерзі-сіті, Нью-Йорку, Лондоні, Москві. Переклади виконали В. Річ, К. Меннінг, П. Селвер, Д. Вір, О. Івах, С. Гардінер, Г. Маршалл, О. Шарце, І. Железна, К.-Г. Андрусишин, В. Кіркконел. Праця двох останніх – «The Poetical Works of Taras Shevchenko. The Kobzar» (Баффало; Торонто, 1964, перевидання – 1977) – певний час залишалася найбільшою за кількістю перекладів (230 поетичних творів). У сучасному виданні «The Complete Kobzar : The Poetry of Taras Shevchenko» (Лондон, 2013) подано вже 243 переклади. Їх автор – журналіст Петро Фединський, котрий народився в Америці, в сім'ї українських емігрантів. У примірнику, подарованому Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, він зробив напис: «Громадянам України від народженого не в Україні земляка. З повагою та щирим серцем, П. Фединський».

Загалом, кількість видань творів Т. Шевченка у перекладах різними мовами, інформацію про які внесено до покажчика, становить: російською – 158, польською – 36, англійською – 28, німецькою – 21, грузинською – 20, чеською – 19, болгарською – 18, білоруською, румунською – 12, казахською – 10, угорською – 9, азербайджанською, узбецькою – 8, вірменською – 7, ідиш, молдавською, словацькою, туркменською – 6, грецькою (новогрецькою), киргизською, литовською, французькою – 5, корейською, латиською, осетинською, словенською, таджицькою, тамільською, японською – 4, іспанською, калмицькою, кримськотатарською, сербською (сербохорватською), уйгурською, чуваською – 3, абхазською, башкирською, естонською, італійською, каннада, китайською, португальською, татарською, тувинською, удмуртською – 2, адигейською, алтайською, бурятською, в'єтнамською, інгуською, кабардинською, карачаєво-балканською, македонською, монгольською, мордовською (ерзя), мордовською (мокша), турецькою, фінською, хорватською, циганською, чеченською, якутською – 1, есперанто – 2.

Науково-допоміжний апарат видання складається з системи 11-ти покажчиків: 1) Назви видань; 2) Іменний; 3) Редактори і упорядники; 4) Автори статей,

приміток, коментарів; 5) Перекладачі; 6) Оформлювачі та ілюстратори; 7) Місце видання; 8) Видавці. Видавництва. Друкарні; 9) Факсимільні та репринтні видання; 10) Мови, на які перекладено твори Т. Шевченка; 11) Хронологічний. Використання такого апарату дає можливість оптимізувати роботу з матеріалами видання, сприяє всебічному розкриттю його змісту, вдосконалює пошук інформації.

Науковці НБУВ завершили роботу над бібліографією шевченкових видань. Праця є спробою відповісти на запитання про кількість цих видань, здійснених всіма мовами в усьому світі. Пошук, накопичення та обробка бібліографічної інформації проводились з використанням сучасних комп'ютерних технологій, створено електронну базу даних, яка поповнюватиметься й надалі. Відділ національної бібліографії працює над створенням єдиної зведеної бібліографії шевченкіани – розпочато роботу над бібліографією бібліографії, планується підготувати бібліографію літератури про життя та творчість Т. Г. Шевченка.

Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського планується створення меморіальної електронної колекції документальних джерел, яка виступатиме базою знань про творчу спадщину Т. Г. Шевченка, його життя і творчість. Частиною цієї колекції вже стали розміщені на сайті НБУВ електронні копії прижиттєвих видань поета (із фондів відділу стародруків та рідкісних видань) та видань, здійснених українською діаспорою (із фондів відділу зарубіжної україніки). Електронна колекція включатиме онлайн-комплекс бібліографічних баз даних «Шевченкіана»: «Бібліографія творів Т. Шевченка мовою оригіналу», «Бібліографія творів Т. Шевченка у перекладах мовами народів світу», «Метабібліографія», «Бібліографія літератури про життя та творчість Т. Шевченка». На основі цього комплексу формуватимуться метадані цифрових об'єктів – документів історико-культурних фондів НБУВ. Електронна колекція поповнюватиметься інформаційними ресурсами Інтернету (електронні бібліотеки, довідкові ресурси, відомості про музеї, заповідники, пам'ятні місця, фото- та відеоматеріали тощо). Ресурс доповнять сучасні інтерактивні веб-сервіси.

«Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний. Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове...» [8]. Постать Т. Шевченка невід'ємна від України, а його творчість завжди залишатиметься надбанням людства. Тому створення сучасного бібліографічного ресурсу шевченкіани є і надалі буде актуальним та почесним завданням української бібліографічної науки.

Список використаних джерел

1. *Бахтін Н.* Шевченко в російських перекладах : (спроба бібліографії) / Н. Бахтін // Рад. літературознавство : на-

- ук. записки. – К., 1939. – Кн. 4, розд. 1. – С. 191–203; 1940. – Кн. 5/6, розд. 2. – С. 341–364.
2. Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883 р.) / зібрав М. Комаров. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1883. – С. 52–61.
3. Бібліографія : покажчик видань Шевченкових творів та спис бібліографічних праць про Шевченка / зібрав і впорядкував В. Дорошенко. – Варшава; Львів, 1939. – 323 с. – (*Шевченко Т. Повне видання творів* : [у 16 т.] / Український Науковий Інститут; т. 16).
4. *Білокінь С.* В обороні української спадщини: історик мистецтва Федір Ернст / С. Білокінь. – К., 2006. – С. 255.
5. *Білокінь С.* Про видання, заборонені на стадії верстки, або тиражі яких було знищено (1920–1941) / С. Білокінь // *До джерел* : збірник наукових праць на пошану Олега Кулчинського з нагоди його 70-річчя. – К. ; Львів, 2004. – Т. 2. – С. 575–580.
6. *Бородін В.* Післямова / В. Бородін // *Шевченко Т. Г. Кобзар* : фототипія позацензур. примірника видання 1840 року. – [К.] : Вид-во Акад. наук УРСР, [1962]. – С. I–V.
7. Видання Академії наук УРСР (1919–1967). Суспільні науки : бібліографічний покажчик. – К. : Наук. думка, 1969. – № 2401; № 2417. Описи подано без зазначення прізвища редактора С. Єфремова.
8. *Дзюба І.* Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. – К., 2008. – С. 5.
9. ДНАББ, інв. № 5929.
10. Збірник праць наукових Шевченківських конференцій (1952–2002) : покажчик змісту / НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка [та ін.]. – Черкаси : Брама, 2002. – С. 17–27.
11. ІР НБУВ, ф. 279, № 31.
12. ІР НБУВ, ф. 279, № 32.
13. *Меженко Ю.* Матеріали до «Шевченкіани» за роки 1917–1929 / Ю. Меженко // *Життя й революція*. – 1930. – № 3. – С. 184.
14. НБУВ, 1935 / Ш-379, інв. 123080 арх.
15. НМТШ, КН-8900, інв. № 10733.
16. *Новицький М. М.* Шевченко як маляр / М. М. Новицький. – Львів; М. : Накладом Наук. т-ва ім. Шевченка, 1914. – 89 с., 83 с. мал. – (Збірник іст.-філос. секції Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові; т. 16).
17. От редактора / [С. Єфремов] // *Шевченко Т. Повне зібрання творів*. – [К.] : ДВУ, 1927. – Т. 4. – С. V.
18. Переклади поезій на польську мову / за ред. Б. Лепкого. – Варшава; Львів, 1936. – 385, [1] с. – (*Шевченко Т. Повне видання творів* : [у 16 т.] / Український Науковий Інститут; т. 14).
19. *Плевако М.* Тарас Шевченко, 1814–1861 / М. Плевако // *Плевако М.* Хрестоматія нової української літератури. – Х. : Держвидав України, 1926. – Т. 1. Перша половина XIX століття. – С. 495–520.
20. Поезія Шевченка чужими мовами / за ред. й із статтями Б. Кравцева – Чикаго : Вид-во М. Денисюка, 1963. – 455, [1] с. – (*Шевченко Т. Повне видання творів* : [у 14 т.]. – [2-е вид., допов.]; т. 12).
21. Покажчик видань Шевченкових творів : першодруки й окремі видання та спис літератури про них / зібрав і впорядкував В. Дорошенко. – Чикаго : Вид-во М. Денисюка, 1961. – [8], 506 с. – (*Шевченко Т. Повне видання творів* : [у 14 т.]. – 2-е вид., переглянуте й допов.; т. 14).
22. Проект академічного видання Шевченка 1933 р. // Шевченко. – Нью-Йорк, 1953. – Річник 2. – С. 34.
23. *Сарана Ф. К.* Стан і завдання бібліографії шевченкіани / Ф. К. Сарана // *Збірник праць дев'ятої наукової шевченківської конференції*. – К. : Вид-во Акад. наук, 1961. – С. 212–218.
24. Список печатних сочинений Шевченка и их переводов на русский язык / укл. Н. Гербель // *Шевченко Т. Кобзарь Тараса Шевченка в переводах русских поэтов* / издаю под ред. Н. В. Гербеля. – СПб : Тип. Имп. Акад. Наук, 1860. – С. 193–203.
25. Т. Шевченко в литературе и искусстве : библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченка / сост. М. Комаров. – Одесса : Тип. Е. И. Фесенко, 1903. – 143 с.
26. Т. Г. Шевченко : бібліографічний покажчик, 1965–1988 / АН УРСР, ЦНБ ім. В. І. Вернадського; відп. ред. В. С. Бородін; уклад. : Л. В. Беляєва, Н. М. Мислович. – К., 1989. – 401 с.
27. Т. Г. Шевченко : бібліографія літератури про життя і творчість, 1839–1959 : у 2 т. / АН УРСР, ДПБ; відп. ред. Є. П. Кирилюк. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1–2.
28. Т. Г. Шевченко : бібліографія ювілейної літератури, 1960–1964 / АН УРСР, ЦНБ; відп. ред. Є. П. Кирилюк; уклад. Ф. К. Сарана. – К. : Наук. думка, 1968. – 624 с.
29. Тарас Шевченко : бібліографічний покажчик, 1989–2003 / Нац. парламентська б-ка України [та ін.]; уклад. Г. Гамалій. – К., 2004. – 238 с.
30. Тарас Шевченко : бібліографічний покажчик, 1989–2004 / Нац. парламентська б-ка України [та ін.]; уклад. Г. Гамалій. – 2-е вид., допов. і випр. – К., 2005. – 299 с.
31. 1963 р. вийшла друком праця: Т. Г. Шевченко : бібліографія літератури про життя і творчість, 1839–1959 : у 2 т. / АН УРСР, ДПБ; відп. ред. Є. П. Кирилюк. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1–2.
32. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1889 р. / І. Франко. – Львів, 1910. – С. 107.
33. *Ходак І.* Восьмий том Повного зібрання творів Тараса Шевченка: спроба реконструкції проекту (1923–1934) / І. Ходак // *Студії мистецтвознавчі*. – 2011. – № 2. – С. 67–104.
34. Шевченко в чужих мовах / за ред. Р. Смаль-Стоцького. – Варшава; Львів, 1938. – 452, [3] с. – (*Шевченко Т. Повне видання творів* : [у 16 т.] / Український Науковий Інститут; т. 15).
35. *Шевченко Т.* Повне видання творів : [у 14 т.]. – 2-е вид., переглянуте й допов. – Чикаго : Вид-во М. Денисюка, 1961. – Т. 14. – № 669; № 702.
36. *Яшек М.* До історії видань Кобзаря / М. Яшек // *Червоний шлях*. – 1925. – № 3. – С. 285–293.
37. Six lyrics from the ruthenian of Taras Shevchenko also The song of the merchant Kalashnikov from the russian of Mikhail Lermontov / rendered into english verse with a biographical sketch by E. L. Voynich. – London : E. Mathews, 1911. – P. 5–36.
38. The Kobzar of the Ukraine : being Select Poems of Taras Shevchenko / done in to English Verse with Biographical Fragments by A. J. Hunter. – Teulon (Manitoba) : publ. by A. J. Hunter, 1922. – 144 p.